

مدیریت کیفیت فضا و جمعی

میدان ترافالگار لندن، الگو و مدیریت کیفیت فضا و جمعی

na_motalaei@yahoo.com

نجمه مطلائی / کارشناس ارشد طراحی شهری

e.ranjbar1983@gmail.com

احسان رنجبر / پژوهشگر دکتری معماری (طراحی شهری)

سنجش نام می‌برد.

دفتر معاونت نخست‌وزیر انگلیس (ODPM) در تحقیقی بر روی کیفیت فضاهای عمومی شهری با بررسی نظر ۱۵۰ پاسخ‌دهنده و تحلیل نتایج آنها نشان می‌دهد که استفاده‌کنندگان، امنیت، دسترسی و پاکیزگی فضاهای عمومی را مهم‌ترین عامل کیفیت قلمداد کرده و در مقابل برای موارد دیگری نظیر حفاظت و نگهداری فیزیکی فضاهای عمومی ارزش کمتری قائل شده‌اند (OPDM, 2004: 18).

در ادامه، این دفتر با تکیه بر آنچه در سند «به کمک طراحی»^۶ که توسط CABE و DETR^۷ در سال ۲۰۰۰ منتشر شده است، اشاره می‌کند که فضاهای عمومی می‌توانند با ۱۰ عامل زیر از یکدیگر متمایز و مشخص شوند:

- ۱) **نظافت و پاکیزگی**^۸: آیا این مکان‌ها تمیز هستند و به تمیزی آنها رسیدگی می‌شود؟
- ۲) **دسترسی**^۹: این فضاها تا چه اندازه در دسترسند و آیا قابلیت تحرک در آنها وجود دارد؟
- ۳) **جذابیت**^{۱۰}: میزان جذابیت بصری آنها چقدر است؟
- ۴) **راحتی**^{۱۱}: آیا در این مکان افراد هنگام گذراندن اوقات فراغت، راحت هستند؟
- ۵) **جامعیت**^{۱۲}: میزان پذیرش طیف‌های مختلف اجتماعی آن چقدر است؟
- ۶) **سرزندگی و پویایی**^{۱۳}: تا چه حد از فضا استفاده شده و آیا امکان انجام فعالیت‌های شاد و زندگی بخش وجود دارد؟
- ۷) **عملکرد**^{۱۴}: تا چه حد قابلیت به مرحله اجرا درآمدن فعالیت‌های مختلف در فضا وجود دارد؟
- ۸) **تمایز و تشخیص**^{۱۵}: آیا این فضا یک شخصیت خاص دارد؟

موضوع و ارزش کیفیت فضاهای عمومی شهری در ادبیات امروز طراحی شهری

به گونه‌ای است که نزدیکی بسیاری بین مفهوم کیفیت و پایداری وجود دارد. بررسی تطبیقی معیارهای کیفیت و پایداری در فضاهای عمومی شهری نمایانگر آن است که یک فضای عمومی زمانی در مسیر پایداری گام برمی‌دارد که فرایند ارتقای کیفیت آن در طول زمان جریان داشته باشد. متخصصین مختلفی نظیر «جیکوبز»، «لینچ»، «بنتلی»، «پانترو»، «کارمونا» و مؤسسات مطالعاتی گوناگون، نظریات هنجاری مختلفی در ارتباط با کیفیت طراحی شهری ارائه داده‌اند. از مهم‌ترین مطالعات مدونی که با هدف بررسی کیفیت در ارتباط با فضاهای عمومی انجام شده، می‌توان به مطالعه PPS و ODPM اشاره کرد.

واژگان کلیدی: فضای عمومی شهری، مؤلفه‌های کیفیت، میدان ترافالگار، الگوی مدیریت کیفیت، پایداری.

معیارهای کیفیت فضای عمومی

مطالعه‌ای که PPS^۱ بر روی بیش از ۱۰۰۰ قطعه فضای عمومی شهری در کشورهای مختلف دنیا انجام داده است، حاکی از آن است که ۴ عامل اساسی سنجش مطلوبیت کیفی وضعیت فضاهای عمومی شهری از اهمیت بیشتری برخوردار بوده است:

- ۱) دسترسی و به هم پیوستگی^۲
- ۲) آسایش و تصویر ذهنی^۳
- ۳) استفاده‌ها و فعالیت‌ها^۴
- ۴) اجتماعی بودن^۵

PPS در مدلی سه بخشی ابتدا مؤلفه‌های اصلی و شاخصه‌های غیرعینی و ناملموس را که با این مؤلفه‌ها در ارتباط هستند ذکر کرده و سپس معیارهای اندازه‌گیری این عوامل را ذکر می‌کند. به عنوان مثال در ارتباط با اجتماعی بودن به عنوان یک مؤلفه اصلی، تنوع را به عنوان یک شاخصه غیرعینی مطرح کرده و از میزان حضور کودکان، بانوان و سالخوردگان به عنوان یک معیار

عناصر میدان موجد خاطره جمعی از مکان، مأخذ: www.traviang.com

اختیار در گزینش فعالیت‌ها، عامل جذب شهروندان در میدان ترافالگار، مأخذ: www.Blog.joshuaeichorn.com

ایجاد و تداوم هویت شهری را نشان می‌دهد. نام میدان برگرفته از جنگ ترافالگار در سال ۱۸۰۵ و پیروزی نیروی دریایی بریتانیا است. هر چند نام اولیه میدان؛ «کینگ ویلیام چهارم» بوده است، در راستای ارتقای هویت ملی، نام ترافالگار برای مهم‌ترین میدان مرکزی لندن انتخاب شد. سال ۱۸۴۵ را نخستین سال منتسب به شکل‌گیری میدان می‌دانند. شاخص‌ترین عنصر نمادین میدان ستون «نلسن» است که با قرار گرفتن بر روی سکوی احاطه‌شده توسط ۴ شیر برنزی فضایی را ایجاد کرده که امکان نشستن مخاطبان و ارتباط نزدیک و مستقیم با مجسمه‌ها را فراهم می‌آورد. این میزان ارتباط با عناصر میدان، نقش مهمی را در تقویت حس مکان و شکل‌گیری خاطره مکان برای مخاطبان فضا دارد. این ستون که در فاصله سال‌های ۱۸۴۳ تا ۱۸۴۵ ساخته شده، یادمان نلسون، فاتح جنگ ترافالگار است. سابقه استفاده از نماد پیروزی جنگ‌ها در میادین شهری، به برپایی تاق نصرت‌ها در رم باستان برمی‌گردد. نمادهای تحولات تاریخی همواره وسیله‌ای در راستای دستیابی به هویت میدان‌ها بوده است. پس از ستون نلسون فواره‌هایی که توسط «ادوین لاین» طراحی شده، جاذب‌ترین عنصر کالبدی میدان است به طوری که سیستم فنی آن در سال‌های مختلف بارها متحول شده است. آخرین تغییرات در ماه می ۲۰۰۹ همراه با نصب پمپی بود که امکان پرش آب تا ارتفاع ۲۴/۴ متری را فراهم می‌آورد. احیای سیستم نورپردازی فواره‌ها به صورت LED و برنامه‌ریزی برای المپیک ۲۰۱۲ سبب شده که سیستم جدیدی که اثرات کربنی را تا ۹۰ درصد کاهش می‌دهد، پیشنهاد شود. یکی از مهم‌ترین تحولات کالبدی میدان در سال ۲۰۰۳، پیاده‌شدن قسمت شمالی میدان در مجاورت گالری ملی بود.

میدان با سه خیابان یک‌طرفه احاطه می‌شود. پله‌های ضلع شمالی میدان، علاوه بر دسترسی، امکان نشستن و تنوع انتخاب در فضا را نیز فراهم می‌آورد. امکان انتخاب فعالیت در فضای عمومی یکی از معیارهای مهم در جذب شهروندان است. این موضوع ابتدا در نوشته‌های «یان گهل» ظاهر شد. گهل فعالیت‌های فضای عمومی را به سه دسته فعالیت‌های ضروری، گزینشی و اجتماعی تقسیم می‌کند. به نظر می‌رسد در این میان ارزش فعالیت‌های گزینشی یا انتخابی از همه بیشتر باشد. چرا که در صورت فراهم آوردن امکان انتخاب، میزان حضور شهروندان در فضا و زمینه فعالیت اجتماعی نیز فراهم می‌آید. این امکان انتخاب را در نوع دسترسی‌ها به میدان نیز می‌توان مشاهده کرد. دسترسی توسط خیابان‌های سنگفرش‌شده از میدان «لیستر»، دسترسی سواره در سه طرف میدان و امکان دسترسی به حمل و نقل ریلی زیرزمینی لندن، نمونه تنوع دسترسی به میدان است. یکی دیگر از عوامل تنوع میدان حضور مجسمه‌ها است. چهار مجسمه در گوشه‌های میدان، مجسمه‌های روبروی

۱۱ **ایمنی و امنیت**^{۱۷}: آیا این فضاها احساس امنیت را القا می‌کنند و فضاهای امنی هستند؟

۱۲ **نیرومندی**^{۱۸}: میزان انعطاف‌پذیری آنها در طول زمان چقدر است؟ (ODPM, 2004: 19)

با وجود همه معیارهایی که برای دستیابی به کیفیت بهتر فضاهای عمومی ذکر شده، به نظر می‌رسد یک فوق معیار جهت تحقق این اهداف لازم است. این فوق معیار را می‌توان «الگوی مدیریت فضای عمومی» دانست. موضوع چگونگی مدیریت فضاهای عمومی شهری در راستای ارتقای کیفیت و به دنبال آن پایداری فضا از مباحث نوین طراحی شهری است. یکی از جامع‌ترین مطالعات و نوشته‌ها در این حوزه را می‌توان کتاب «فضای عمومی: بعد مدیریت» نوشته «متیو کارمونا» در سال ۲۰۰۸ دانست. یکی از زمینه‌های دستیابی به الگوی مدیریت کیفیت در فضای عمومی، امکان استفاده از تجربه فضاهای عمومی موفق است. میدان ترافالگار یکی از نمونه‌های بارز در این حوزه است.

میدان ترافالگار

میدان «ترافالگار»^{۱۹} در منطقه «وست مینستر»^{۲۰} در قلب لندن به عنوان یکی از جاذب‌ترین مکان‌های توریستی در انگلستان و دنیا، آموزه‌های مهمی از چگونگی دستیابی به کیفیت در برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای عمومی شهری را ارائه می‌دهد. بازدید حدود ۱۵ میلیون نفر در سال، ترافالگار را به عنوان یک اثر شاخص طراحی شهری در ارتقای کیفیت گردشگری و به دنبال آن توانمندسازی مدیریت شهری تبدیل کرده است. میزان اهمیت میدان ترافالگار در جایگاه یک فضای اجتماعی-سیاسی به حدی است که همراه با میدان پارلمان^{۲۱} زیر نظر شخص ملکه انگلیس مدیریت می‌شود. نگاه به فرایند تولید فضا در ترافالگار به وضوح نقش مدیریت شهری در

گالری ملی، مجسمه نلسون و چهار شیر برنزی روایت‌کننده رویدادها و اشخاص در میدان هستند. به نوعی می‌توان گفت مجسمه‌ها راوی بخشی از تاریخ لندن هستند. همچنین تعداد زیاد کبوترهایی که امکان ارتباط با مخاطب فضا را فراهم می‌آورد نیز بر غنای میدان افزوده است.

ارزش هویتی میدان ترافالگار سبب شده که مهم‌ترین رویدادهای اجتماعی و سیاسی لندن نیز در این میدان برگزار شود. از سال ۱۹۴۷ جشن سال نو در این میدان برگزار می‌شود. بزرگداشت ۸ می ۱۹۴۵ به عنوان روز اروپا (روزی که میدان مملو از جمعیت و منتظر شنیدن خبر رسمی شکست نازی‌ها از زبان وینستون چرچیل بود) یکی از مهم‌ترین رویدادهای میدان است. همچنین مهم‌ترین اتفاقات سیاسی لندن در این میدان برگزار شده است. تظاهرات علیه بیکاری در دوشنبه سیاه، ۸ فوریه ۱۸۸۶ و تظاهرات یکشنبه خونین در ۱۳ نوامبر ۱۸۸۷ از مهم‌ترین تظاهرات تاریخی است که این میدان به خود دیده است. از مهم‌ترین تظاهرات دوران معاصر که گردهمایی کمیته ۱۰۰ در ۱۹ سپتامبر ۱۹۶۱

با حضور فیلسوف معروف، برتراند راسل است، اهمیت آن را دوچندان کرده است. اعتراض علیه نژادپرستی، جنگ افغانستان و عراق و همچنین حملات تروریستی در لندن از اتفاقات ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۵ در میدان بوده است. تماشای مسابقات مهم ورزشی نیز از گردهمایی‌های بزرگ میدان است. برگزاری کنسرت‌ها و برنامه‌های موسیقی یادمانی از دیگر رویدادهای میدان است که هر ساله و به تناسب رویدادهای عمومی در میدان شکل می‌گیرد. نگاه به محتوای فضا در ترافالگار به وضوح ردپای مدیریت در دست‌یابی به کیفیت بهتر را نمایان می‌کند. توجه به آمار جذب توریست و قرارگرفتن یک فضای عمومی شهری در زمره پرجاذبه‌ترین مکان‌های دنیا گویای مدیریت کیفیت این میدان است. مدیریت میدان همواره با برنامه‌ریزی‌های متنوع‌تری در این راه گام برمی‌دارد. افتتاح کافه و امکان کرایه آن در فصول مختلف و ارائه برنامه زمانی آن، همچنین اختصاص موقتی ۲۰۰۰ مترمربع از میدان به فضای سبز در جهت تشویق و توسعه فضای سبز شهری، برنامه‌های محدودکننده ترافیک در محدوده اطراف میدان و ... نمونه‌هایی از این فعالیت‌ها است.

نتیجه‌گیری

تجربه ترافالگار یک تجربه غنی در راستای مرور دوباره وضعیت فضاهای عمومی شهری در ایران است. تجربه‌ای که مدام در حال نو شدن و ارتقاء است. تجربه‌ای که توجه به کیفیت میدان از جزئیات کالبدی تا مراسم عمومی بزرگ را در خود نهفته دارد. انباشت تجربه‌های مدیریت کیفیت در فضاهای عمومی زمینه تدوین الگوهای جدید را فراهم می‌آورد. بدیهی است که در این راه مشارکت شهروندان، موضعی اساسی است. لذا می‌توان بازبینی کیفیت فضاهای عمومی شهری در ایران و تدوین فرایندهایی که این کیفیت را تحت کنترل مدیریت درآورد را یک نیاز اساسی برشمرد، چراکه هویت شهر و شهروندان در گروهی کیفیت خاطرات جمعی است که در فضاهای عمومی شکل می‌گیرد.

پی‌نوشت

1 Project for Public Spaces (www.pps.org) / 2 Access & Linking / 3 Comfort & Image / 4 Uses & Activities / 5 Sociability / 6 By Design / 7 Commission for Architecture and the Built Environment / 8 Department of the Environment, transport and the Regions / 9 Cleanliness / 10 Accessibility / 11 Attractiveness / 12 Comfort / 13 Inclusively / 14 Vitality and Viability / 15 Functionality / 16 Distinctiveness / 17 Safety and Security / 18 Robustness / 19 Trafalgar Square / 20 Westminster / 21 parliament square

منابع

- 22 Caremona, Matthew et al(2003) *Public Spaces, Urban Spaces*, Oxford: Architectural Press.
- 23 Lang, Jon (2005) *Urban Design: A Typology*. f Procedures and Products Architectural Press, Oxford.
- 24 Larice, Michel and Macdonald Elizabeth (2007) *The Urban Design Reader*, Routledge, New York.
- 25 long, Jon (1994) *Urban Design: The American Experience*, New York, Uan Nastrand Reinhold.
- 26 Madanipour, Ali(1996)*Design of Urban Space: An Inquiry into Socio-Spatial Process*, John Wiley & Sons, New York.
- 27 Madanipour, Ali (2003) *and Private Spaces of City*, London: Routledge
- 28 Moughtin Cliff et al (2000) *Urban Design: Methods and Techniques*, Oxford: Architectural Press.
- 29 www.london.gov.uk

تصویر پانوراما از میدان ترافالگار لندن، مأخذ: www.london.gov.uk